

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра теорії і практики початкової освіти

СУЧАСНА ОСВІТА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових і науково-методичних праць

Випуск 3

Кривий Ріг
2011

ВИХОВАННЯ ГУМАННИХ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ДІТЬМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглядаються процеси утворення гуманних відносин між дітьми в сучасних умовах.

Ключові слова: людство, гуманні відносини, толерантність, взаєморозуміння.

Переорієнтація сучасного суспільства на розвиток людини, її особистісних та культурних якостей, без сумніву, вплинула на освіту і виховання молоді. Глобалізаційні процеси зумовлюють відповідні трансформаційні зміни, які значно актуалізують необхідність нових неординарних підходів до виховання підростаючого покоління. Виховний процес за таких умов стає більш динамічним, насиченим, комунікативним і охоплює всю сферу суспільного життя.

Реалії сьогодення засвідчують, що, незважаючи на певну кризу в освітянському просторі, яка виражається у зниженні духовного, морального й культурного рівнів, норм поведінки, певній втраті попередніх духовних ідеалів та цінностей, проблема гуманістичного виховання підростаючого покоління, прилучення його до загальнолюдських цінностей духовного життя є вельми актуальною і пріоритетною у виховному процесі [8, с. 99].

Проблема формування гуманності та гуманних взаємовідносин не нова. До неї свого часу зверталися Л. Віготський, А. Макаренко, К. Платонов, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, С. Шацький та інші. На пошуках шляхів, засобів і методів підвищення ефективності виховання гуманності у процесі спільної діяльності учнів в умовах сучасних трансформаційних змін зосереджені дослідження С. Гончаренка, І. Зязюна, О. Киричука, О. Сухомлинської. Окремі питання виховання гуманності в учнів, встановлення внутрішніх механізмів активізації і особливостей динаміки розвитку цього процесу знайшли своє відображення у фундаментальних дослідженнях П. Балла, І. Бега, В. Білоусової, М. Боришевського, Є. Кононко.

В останній час з'являється ряд цікавих і змістовних досліджень, в яких робляться спроби обґрунтування методики впливу і «м'якого» керування процесами виховання гуманних взаємовідносин між учнями та оточуючими. Це, зокрема, праці Л. Бобко, А. Бойко, О. Дубасенюк, С. Литвиненко, Т. Поніманської, Т. Сущенко.

Спираючись на ці дослідження, ми визначаємо, що метою даної роботи є виокремити і проаналізувати особливості і специфіку гуманістичних взаємовідносин учнівської молоді в умовах сучасних трансформаційних змін. Особлива увага звертається на нетрадиційні підходи у формуванні гуманності в учнів, які викликані новими моральними основами суспільного життя в Україні.

Не заглиблюючись у дискусію щодо визначення поняття «гуманізм» і «гуманність» (воно відображене у дослідженнях Л. Бойко, В. Демиденко, М. Касьяненко, Т. Сущенко, І. Шевчук.), зауважимо, що це нетотожні категорії. Гуманізм – філософська категорія, яка має складну історію розвитку і своєю основоположною ідеєю визначає відношення до людини як головної цінності, унікального творіння природи і продукту самостворення. Ідеалом найрізноманітніших напрямів гуманізму є гуманність, тобто людяність, що відображає, на думку багатьох вчених, його моральний аспект у контексті сучасних освітніх завдань і розглядається у широкому та вузькому розумінні. У широкому – це стратегічний принцип всієї сьогоднішньої виховної системи України, у вузькому – формування гуманістичного світогляду і виховання гуманних цінностей особистості. Таким чином, визначаючи сутність гуманістичного виховання на сучасному етапі, ми спираємося на формулювання вченого М. Касьяненка, який зазначає, що «гуманістичне виховання – це цілісний процес виховання і освіти, спрямований на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості в умовах індивідуального підходу, співтворчості вихователя і вихованця, гуманних демократичних відносин» [5, с. 25]. Хоча це визначення, на перший погляд, і має певну невизначеність та архаїчність, але в ньому, на нашу думку, в сконцентрованій формі відображено головне: процес формування гуманних якостей можливий лише на основі особистісно орієнтованого виховання.

Виховний процес, його ідеали, мета тісно пов'язані з розвитком суспільства, образно кажучи, це його «нерви», які чітко реагують на всі зміни: економічні, політичні, соціальні, ідеологічні і культурні. Тому закономірно, що, ставлячи певну виховну мету, перш за все, на думку І. Зязюна, «необхідно достатньо знати закономірності, можливості і наявний стан тієї соціальної системи, тих соціальних процесів, які є об'єктами цієї творчості: суспільства, колективу, особистості, розбудови державності, ринку тощо» [4, с. 211].

Виходячи з наявних реалій і особливостей суспільної ситуації, можна констатувати, що побудова демократичного громадянського суспільства спричинила реформування і модернізацію вітчизняної освіти, надала їй національної та гуманістичної спрямованості, поставила на шлях взаємодії з загальноєвропейськими та світовими культурно-інформаційними процесами.

У таких умовах виникає потреба суттєвих змін у самих підходах до формування гуманних цінностей в учнівській молоді. Важливою стає концепція особистісно орієнтованого виховання, яке базується на ідеї самоцінності особистості, глибокої поваги до неї. По-новому бачиться ставлення до індивідуального підходу, до особистості, переосмислюються виховні можливості колективу і взаємовідносини в ньому, підлягають перегляду основні форми і методи педагогіки співробітництва.

Життя вимагає більш прагматичного аналізу діяльності сучасної школи і швидкої переорієнтації виховної функції учительського корпусу на основі сучасних вимог. Водночас в українському суспільстві з'явилися проблеми виховання, які раніше були не пріоритетними або взагалі відсу-

тніми. Мається на увазі виховання духовності, толерантності яке нині ще дискусійне. На горизонті виховання моральності, гуманності і духовності виникла ще одна, надзвичайно складна проблема – засоби масової інформації (ЗМІ). Якщо раніше, скажімо, в радянські часи, вони однозначно вважалися помічниками школи, учителів, батьків у цьому напрямі (відкидаємо їх ідеологічну роль), то нині спостерігаємо зворотнє.

Таким чином, лише побіжний огляд новацій, внесених в освітянський простір трансформаційними змінами, дає можливість стверджувати, що проблеми виховання не просто загострюються, а й значно випереджають методологічне і методичне обґрунтування з боку психолого-педагогічної науки і школи.

Глибоко хибними, на наш погляд, є думки деяких керівників шкіл, що в сучасних умовах глобального впливу ЗМІ школа поступово втрачає виховні пріоритети. Без сумніву, цей вплив досить відчутний, але й, очевидно, має рацію М. Слюсаренко, який вважає, що було б величезним прорахунком відмовлятися від виховних пріоритетів школи. Така відмова є неприпустимою, позаяк школа залишається чи не єдиним суспільним інститутом, здатним здійснювати соціалізацію підростаючого покоління цілеспрямовано й послідовно.

Натомість потрібно змінити, виходячи з наявних реалій і тенденцій суспільного розвитку, стратегію виховного процесу [6, с. 81]. Зміну стратегії виховання повинні передусім усвідомити вчителі.

Дуже важливо мати на увазі, що стратегічна мета виховання сьогодні більше зосереджена на моральній основі, точніше на формуванні гуманної особистості. Виховання миролюбності, безконфліктності, взаєморозуміння і терпимості, взаємоповаги до гідності вихованця вимагають від учителя гнучкості, високої педагогічної майстерності, оскільки у цьому процесі беруть участь різні суб'єкти. Не кожен розуміє і може сприйняти учня таким, яким він є, не образивши його гідності. Тому, на наш погляд, тут важлива спрямовуюча й координуюча роль учителя, бо «гуманістично-орієнтований процес – це неухильне забезпечення всіма його суб'єктами (педагогами, дорослими, ровесниками) поваги до гідності особистості вихованця, унеможливлення ситуацій, які можуть зашкодити його гідності» [8, с. 100].

Відомо, що формувати такі гуманні якості особистості, як чуйність, тактовність, привітність, терпимість, демократичність, можна лише в процесі певної взаємодії. Як би ми не ставились до колективу, критикуючи його за пригнічення індивідуальності, яка нібито не може розвинути, життя підказує, що весь світ працює і творить саме в групах і колективах. Саме в них обговорюються нові плани, ідеї, твердження, рішення, формуються відповідні взаємостосунки на основі поваги, толерантності і розумної доцільності.

Вважаємо за необхідне наголосити, що ефективність у гуманізації взаємовідносин сьогоднішніх учнів можна значно активізувати шляхом реального педагогічного співробітництва.

О. Сухомлинська зазначає, що на «сучасному етапі необхідним є здійснення досліджень і розробка виховних систем, що спираються на співробітництво, участь, діалог і повагу, на колективізм. Адже розвиток громадянського суспільства будується як взаємодія суб'єктів, що складається не стільки з діяльності індивідів, скільки із взаємодії груп, об'єднань, альянсів, органів громадських формувань» [7, с. 11].

Педагогіка співробітництва виникла у 80–90-х роках ХХ ст. як альтернатива авторитарній педагогіці і була позитивно сприйнята наукою та педагогічною громадськістю. В її основі – відмова від того, що дитина – лише об'єкт педагогічного впливу, який тільки сприймає виховні ідеї педагогів. На жаль, негнучкість і непохитність учителів, як засвідчила практика, легко перетворювалися в авторитарність, нестриманість, призводили до уніфікації підходу до дітей.

Соціальні зміни, що відбуваються в суспільстві, вимагають приділяти більше уваги цінностям особистості, її індивідуальності. Зрозуміло, що це не могло не вплинути на концепції виховання. Все більше вчених, зокрема Г. Балл, І. Бех, І. Трухін, О. Шпак та інші, розглядають стосунки педагога з дитиною не як вплив суб'єкта виховання на об'єкт, а як діалог двох суб'єктів.

Саме педагогічному діалогу, як стверджує І. Бех, належить ключова роль у формуванні психологічної властивості – ставлення, що відображає безпосередню значущість для дитини певної етичної норми [2, с. 116].

Можна стверджувати, що концепція діалогу нині відповідає основним принципам теорії виховання. Певною мірою вона є альтернативою авторитаристським тенденціям, які ще спостерігаються у вихованні, оскільки дає можливість бачити вихованця у різних ситуаціях, сприймати його з усіма потребами і почуттями і разом з тим формувати, м'яко коригувати поведінку. Адже в даній ситуації учитель є не лише учасником, а й організатором діалогів. Таким чином, діалог, на думку вчених, є невід'ємною рисою, атрибутом сучасного гуманізму.

Досліджуючи дану проблему, Г. Балл виділяє такі діалогічні принципи, які, на нашу думку, повністю віддзеркалюють сутність сучасного підходу до формування гуманних взаємовідносин:

- принцип поваги до партнера;
- принцип прийняття партнера таким, яким він є, і водночас орієнтації на його найвищі досягнення (реальні та потенційні) на перспективу, що відкривається перед ним;
- принцип поваги до себе;
- принцип конкордантності (згоди учасників діалогу щодо базових знань, норм цінностей і цілей, якими вони керуються);
- принцип толерантності, який конкретизується як презумпція прийнятності [1, с. 11].

Нова парадигма гуманізму в умовах трансформації суспільних відносин полягає в тому, що кожна людина прагне до розуміння самої себе,

творення власної індивідуальності у всій її повноті і цілісності згідно зі своїм внутрішнім світоглядом.

Це призводить до пошуків джерел духовності, врахування ментальності, прилучення дітей до різних релігій. Відомо, що майже у кожній школі частина учнів полишена віч-на-віч зі своїми болями, важкими сімейними проблемами. Не відчуваючи підтримки з боку вчителів і ровесників, перебуваючи в замкнутому колі надокучливих докорів, а іноді й грубої критики, вони озлоблюються, віддаляються від вихователів і стають потенційними збудниками напруження в школі, носіями постійного невдоволення, непередбачуваної соціальної поведінки. Така ситуація не сприяє створенню духовного середовища.

Звернемо увагу ще на один важливий чинник гуманістичного виховання – сім'ю. На жаль, вона сьогодні швидкими темпами втрачає свої пріоритети, особливо це стосується її впливу на підліткове середовище. Достить відчутний і розрив зв'язків зі школою. Сім'я недостатньо відчуває свої обов'язки щодо виховання дітей. Як стверджують соціологічні дослідження, 45 % опитаних неповнолітніх вважають, що в нашій країні є багато випадків жорстокого ставлення до дітей. Більша частина дітей потерпає від батьків (вітчима), хоча, як правило, вони не несуть за це відповідальності.

Науковці стверджують, що дитячі та молодіжні «тусовки», які стають дедалі більш асоціальними, дисгармонійними, дегуманізуються, а то й криміналізуються. Більше того, діти, як і дорослі, все частіше фактично випадають з міжособистісних (горизонтальних) зв'язків, з відносин у системі дитина-дитина [5, с. 78].

Слід відзначити, що батьки сьогодні ні морально, ні психологічно не готові гуманізувати дитяче середовище. Не допомагають цьому й звернення до традицій, народознавства і народної педагогіки, на яких покладалися великі надії. Можливо, є сенс повернутися до активізації ролі школи у педагогізації середовища із залученням батьків. Мається на увазі дійове залучення, а не просто участь у батьківському комітеті школи. І, можливо, має рацію М. Слюсаренко, який закликає не перекладати власної педагогічної ноші на сім'ю, а «перенести акценти з виховання учнів у сім'ю, на здійсненні соціально-педагогічного патронату над нею...» [6, с. 81].

Проведене дослідження дозволило виявити що особливість формування гуманності в учнів на сучасному етапі полягає, на наш погляд, перш за все в переорієнтації школи і вчителів на усвідомлення необхідності «олюднення» взаємовідносин з дітьми, розуміння пріоритетності взаємостосунків на основі співробітництва, діалогу, залучення батьків до активної співпраці.

Проблема дослідження виховання гуманних взаємовідносин між дітьми в сучасних умовах залишається актуальною і потребує подальшого вивчення різних її аспектів. Вважаємо, що перспективними були б дослідження гуманістичного потенціалу різних дитячих об'єднань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта: [соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти] / Г. О. Балл. – Рівне: «Ліста-М», 2003. – 128с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
3. Гончаренко С. У. Хай стане школа «теплою домівкою» для учня / С. У. Гончаренко // Педагогіка толерантності. – 1999. – № 1. – С.27-31.
4. Зязюн І. А. Філософія неперервної професійної освіти і сучасні психолого-педагогічні парадигми // Неперервна професійна освіта, філософія, педагогічні парадигми, прогноз: монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер, О. В. Чалий / За ред. В. Г. Кременя. – К.: Наук. думка, 2003. – С.167-275.
5. Касьяненко М. Д. Педагогіка співробітництва: [навчальний посібник для студентів університетів і педагогічних інститутів] / М. Д. Касьяненко – К.: Вища школа, 1993. – 320 с.
6. Слюсаренко М. Умови соціалізації дітей та молоді // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 35 «Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадського суспільства». – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – С. 75-82.
7. Сухомлинська О. В. Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Вип. 35 «Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадського суспільства». – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – С. 9-13.
8. Турченко В. Н. Расцвет или кризис педагогической науки / В. Н. Турченко // Педагогіка. – 2004. – № 5. – С.97-102.

Размолочикова І. В.

асистент кафедри теорії

і практики початкової освіти КДПУ

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті автором зроблено спробу розкрити умови формування та розвитку особистості сучасного вчителя початкових класів.

Ключові слова: учитель, саморозвиток, професійно-педагогічні цінності, культура, самовдосконалення.

Проблема вчителя, його професіоналізму, світоглядної культури, духовно-морального вигляду – одна з найактуальніших у педагогіці та філософії освіти. І це зрозуміло. Адже, саме від особистісних характеристик залежить реалізація навчальних планів, якість освітніх послуг, виховання учнів як у процесі навчання, так і поза навчальний час.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, в Державній програмі «Вчитель» визначається завдання формування особистості вчителя, відповідно до потреб практики, сучасних змін, що відбу-